

VIERA ŽEMBEROVÁ

PRIENIKY DO LITERATÚRY A KULTÚRY**Abstrakt**

Prieniky do literatúry a kultúry sa venujú Petrovi Libovi. Autorka sa sústreďuje na problémy, ktorým sa venuje literárny vedec. Upozorňuje na to, že sa jeho výskum spája so štúdiom folklórnej literatúry, otázkami čitateľa a literatúrou tých autorov, ktorí boli z literatúry umiestnení do „bielych miest“, teda z dejín literatúry sa stratili. Prevažujú metóda výkladu, reflexie a vysvetľovania autorskej tvorby.

Abstract

The Penetrations in Literature and Culture are dedicated to Peter Liba. The author focuses on the issues addressed by the literary scholar. She points out that Peter Liba's research is connected with the study of folk literature, issues related to a reader and literature of those authors who have been placed outside of literature „white spots“, i.e. set aside the literary history. The method of interpretation, reflection and explanation of the author's works are prevailing.

Kľúčové slová

autor ■ literárna veda ■ dejiny literatúry ■ umelecký text.

Key words

author ■ literary criticism ■ literary history ■ literary text

Prístup, aký Peter Liba (1931) venuje literárnej jednotlivosti alebo kultúrnemu celku nemožno výstižnejšie nazvať, ako to urobil sám, a to najmä preto, že ide o sofistikované a invenčné prieniky, ktoré sa menia na hĺbkové prieskumy jednotlivostí, alebo ostávajú v sústredenom skúmaní subjektu autora a v konečnom porozumení literárneho vedca tomu, čo do svojich textov vkladá.

Vo svojej podstate sa svojím výskumom venuje v detailnom „zábere“ a zvyrazňuje ich naliehavú hodnotovú prítomnosť vo vývinovom kontexte humanizovanej spoločnosti, hoci boli aj sú v role pozabudnutých, obchádzaných javov a vzťahov. No literárny historik postupuje i tak, že

práve nimi vo svojom výklade odkazuje do konkrétneho času a potom aj do univerza v literárnej vede, teda do toho, čo sa už „pozná“ a „vie“ o tom, lebo práve ono i to zaujalo jeho pozornosť dávnejšie.

Napokon, čo sa prejaví vo svojej ponornosti, vyvolá sústredený záujem a rozhodnutie, ktoré uskutočňuje literárny vedec Peter Liba už aj preto, lebo ide o latentné a vždy hlbinne chápané prieniky do konkrétneho javu, dejinnej súvislosti, spoločenskovedného kontextu, výnimočnej osobností, teda do všetkého a k všetkým, čo a ktorí s národnou literatúrou a kultúrou súvisia od ústnej slovesnosti cez modernu až po postmodernu.

Posledné roky sa venuje Peter Liba predovšetkým duchovným artefaktom, ktoré kauzálne vnáša v čase a v prepojeniach do spoločenského a kultúrneho vývinového reťazca ako pamäťové vločky do „istého dejinného“ deja. Navyše ich aktualizuje ako hodnoty vysunuté na okraj diania, ale spravidla aj za okraj celostného výskumu a vysvetľovania vo vzťahovej väzbe na svojimi následkami závažné udalosti a na postupne utváranú pamäť národného spoločenstva. Napokon aj udalosti a ich reflexia vo výklade objektívneho prijímania spoločenských zmien jednak vypovedajú názorne „o tom, čo ich tvorilo“ a potom, čo je podstatné, dotvárajú Libovo zapájania literárnej vedy do štúdia „vžitých“ tém a príčinne „obhajujú“ jeho mravné požiadavky na vedu o literatúre, na umelecký text a na jeho tvorcu. Takýmto postojom, azda ho možno označiť za stratégiu literárneho vedca, si Peter Liba odobruje nielen svoju metodologic-kú „výbavu“, ale predovšetkým funkčnosť svojho konceptu otvoreného literárneho priestoru s jeho náročným aj nejednoznačným usporiadaním v čase (vývinové javy), nazeraní a názore (mravné a duchovné posolstvá v texte), a to preto, lebo ich svojou tvorivou ambíciou sústredil tak na poznanie spisovateľa, na zblíženie sa s istým literárnym vedcom ako aj, či predovšetkým, na porozumenie čitateľovi¹.

„Jeho veličenstvo“ kultúrny čitateľ v čase a výzva, ktorú predstavuje sofistifikovaný čitateľ, veď nesie v sebe „zručnosti“ získavané a cibrené dejinným a humanizačným vývinom spoločenstva, ktoré sa prirodzene mení, čo znamená i to, že Liba chápe čitateľa od raných rokov svojho výskumu utváraného štúdiom dokumentov a archívnym zázemím, predovšetkým ako ďalšieho „tvorca“ kultúrneho života, emotívnej životnosti,

¹ Problematike čitateľa sa venoval Peter Liba viacerozmerne a nekonvenčne v prácach *Čítanie starých otcov*, 1970; vo vzťahu ku klasickému fondu národnej lektúry v práci *Kontexty populárnej literatúry*, 1981; *Čitateľ a literárny proces*, 1987; *Literatúra a folklór*, 1991, ale aj v práci viacerých problémových, tematických, žánrových javov *Dostredivé priestory literatúry*, 1995.

závažných významov a poznávacej i zažitej skúsenosti tak folklórneho, ako aj autorského literárneho textu.

Osobnosť čitateľa nepostuluje do tak krajných a vyhranených „(vy)/dopovedajúcich“ polôh, ako to naznačovala kolínska škola v polovici 20. storočia. On toho „svojho“ čitateľa sleduje v jeho historických odlišnostiach, v typovej a sociálnej členitosti a v poznávacej náročnosti voči textu so zámerom vedieť o jeho (individuálnej) tvorivej dispozícii „všetko“, čím sa identifikuje voči vžitej, prežitej, očakávanej hodnote umeleckého textu, ale chce rozlišovať aj jeho náročné (pre)dispozície, ktoré sa uskutočňujú vo vzťahu literárna veda – umelecký text – čitateľ – „mýtus textu“ – aura čitateľa, aby literárnemu historikovi neunikli prelomové podnety z literárnej sociológie, literárnej estetiky, komparatistiky a z „komunikácie“ literárnej vedy so spoločenskými vedami.

Literárny historik Peter Liba rešpektuje a emancipuje vo svojom výskume obidve zložky, teda autora aj čitateľa, ale v neskoršom výskume posledných desaťročí častejšie presúva dôraz na osobnosť i osobitosť tvorcu a na hodnoty odvíjané z názorovej predispozície dejinného a kultúrneho „času“ (kultúrnej) spoločnosti, z estetickej a poznávacej invencie umeleckého textu, keď ten pôsobil nielen „tam a vtedy“, ale účinkuje svojím „ohlasom“ predsa aj „tu a teraz“.

Jemné a diferencujúce presuny medzi individúom a spoločenskou skupinou nesmerujú pri výskume vzájomného prepájania sa voči prijímaniu a porozumeniu umeleckému textu do vyhraneneho kontrastu. Peter Liba nasmeruje ich pôsobenie napriek plynúcemu času a prirodzeným premenám do noetiky, estetiky, poetiky a prirodzenej sofistikovanej tvorcu umeleckého textu, aby zachytil a zhodnotil v konkrétnom folklórnom aj autorskom texte „všetko“, čo utvorilo a aktualizuje ich poznanie a latencie. Navyše dostredivo preniká do vzájomnej, „podpornej“ jednoty vyjadrenej čitateľovým porozumením textu.

Interpretátor textu, Peter Liba, vo vývinovom a estetickom „čase“, teda v súbore ambícií a funkcií autora i čitateľa, predpokladá zosúladienie procesov prijímania „dbovej“ výrazovosti, ale predovšetkým porozumenie pre hĺbku a presah pôvodného estetického zážitku, a tak je len prirodzené, že exponuje v prijímaní textu aj jeho mravné istoty ako pointy odvíjané z umeleckého textu a ako jeho latentnú kultúrnu hodnotu, čím sa dotýka podstaty vytvárania a uchovávanania klasického podložia umeleckej literatúry.

Libovo literárnovedné otváranie folklórneho textu a umeleckého textu, či už k literárnohistorickými súradnicami alebo do teórie textu, si žiada vyrovnáť sa s genologickými otázkami aj odpoveďami a „problém“

v nich obsiahnutý nasmerovať znova do genológie². Aj pri tomto literárnom vedcovi platí jeho rešpektovanie kategórie času sústrednej do vývinových procesov a do času recepcie umeleckého textu, kde sa proces „nového“ čítania umeleckého textu opakuje takmer „sebazáchovne“ pre samotný text a jeho spoločenské poznávacie, estetické, noetické, mravné poslanie v kultúrnom „univerze“.

Do pojmového spektra Petra Libu³ vtedy, keď uvažuje o kultúre a jej príjemcovi sa dostávajú náročne zoskupené požiadavky v „*hodnotovom myslení*“⁴, v „*hlbokom čítaní*“⁵, čo môže relativizovať rozpornosť dejinnej doby a ľudskej, rozlične motivovanej nerovnosti, a to zas priamo súvisí s „*vymedzením súčasného človeka*“⁶.

Kategória času (zapojená do teórie textu) vymedzuje koncept Libovho prístupu k materiálu, s ktorým pracuje ako literárny historik takto: „*Ne-
píšem z pozície „slobody slova“, ale z pozície úcty k textom a názorom
autorov a ich dobových adresátov*“⁷.

V prienikoch do literatúry a kultúry od posledného desaťročia minulého storočia prevažujú vo výskume Petra Libu línia personálneho záujmu o významné osobnosti z „okraja“ literárneho života druhej polovice 20. storočia a o komplex súvislostí, jednotlivostí, špecifik toho, čo možno pri istej modifikácii jeho vyjadrenia označiť za koncentrovaný výskum národnej literatúry.

Časť literárnych vedcov, súčasníkov, vymedzuje Libovo vyhranenie sa na konci minulého storočia za intelektuálny prieskum účinkovania a prejavov religionistiky v pôvodnej tvorbe a v otvorených súvislostiach procesov v kultúrnom živote. Popravde tieto línie výskumu svojim zúženým a dostredivým účinkovaním v „celku“ národnej literatúry si od lite-

² Marginálne pripomenieme podnetné práce z posledných rokov, ktoré si všímajú folklórne textové „skupiny“ buď vo vzťahu k priebehu kultúrnych dejov, alebo ako dôvetok pohybov v autorskej tvorbe: Melicher, Jozef: *Premeny folklórnych textov. Ľudová slovesnosť v čitateľskej interpretácii a recepcii*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa 2007. Profantová, Zuzana: *Od folklóru k literárnemu folklorizmu. Štúdie k dejinám a teórii folklorizmu*. Bratislava: Ústav etnológie SAV 2011.

³ Liba, Peter: *Prieniky do literatúry a kultúry*. Časti: Liba, Peter: *Pár slov*, s. 9–12. Petřík, Vladimír: *Úvod (od tvorby k človeku)*, s. 13–15. Marčok, Viliam: *Doslov (Peter Liba čiže O zbytočnosti doslovov)*, s. 284–286. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa 2009.

⁴ Liba, Peter: c. d., 2009, s. 41.

⁵ Tamže

⁶ Tamže, s. 38.

⁷ Tamže, s. 11.

rárneho historika žiadali prístup k rozličnému a odlišne štrukturovanému autorskému materiálu, teda aj dôkladné poznanie osobného a občianskeho podložia tých osobností, ktorým sa interpretačne a výkladovo venuje.

Libova literárnovedná metóda vyrovnávania sa s kontextom (spoločnosť, politikum, sociálne podnety a iné) a jednotlivosťou (osobnosť v životných súradniciach rozhodnutí a činov) v jednom dejinnom celku znamená, že ponúka jemne a nenáhľivo komponovaný výklad venovaný autorom v ich tvorivých a osobných profiloch, aby sa naplno, so znalosťou problému, postupne a metódou „kroku“ zblížoval a súbežne aj vysvetľoval nazeracie, poetologické, emocionálne, mravné „znaky“ autorovej tvorby a s osobnou sympatiou a porozumením. Tak naznačuje aj návod, ako predkladal svoje výskumné podnety, ako sa možno v hektickom a diferencovanom svete bližiť, poznaním zblížovať s literatúrou rozvinutého autonómneho poetologického a duchovného „priestoru“.

Tento metodický a poznávací zámer sa literárnemu historikovi osvedčil tak aj preto, lebo si vyberá zrelé a svojrázne autorské osobnosti, medzi ne včlenil Pavla Straussa, Rudolfa Dilonga, Mikuláša Šprinca, Ladislava Hanusa. Popri nich sa venuje Milanovi Rúfusovi, Mikulášovi Kasardovi či Vincentovi Šabíkovi. Literárny vedec má tú možnosť, že si zo šírky svojho predmetu a z rozpätia umeleckej literatúry môže „vybrať“ to, čo ho spája so slovom najmocnejšie a najvýstižnejšie. A to literárny vedec Peter Liba naplno a na úžitok vedy aj kultúry využil a obohatil.

Nech sa tematizujú v Libovom výskume za tie roky, ktoré ho spájajú s literatúrou a literárnou vedou akékoľvek vývinové procesy a výrazové estetické alebo autorské „javy“, vždy sa ubezpečí zapojením svojej terminológie, že mu bude porozumené a bude zrozumiteľný odbornej i kultúrnej verejnosti, nech už zapojí do svojho spojenectva so štúdiom a výskumom ľudové čítanie, populárnu literatúru, dostredivosť literatúry alebo duchovné a duchovno v umeleckej literatúre⁸.

Libova stratégia literárneho vedca pôsobí svojím zámerom sugestívne, zvolená metóda inšpiruje priamosťou, motivuje zreteľnosťou postupov, ako sa prierezom textu sústreďuje na poetické, estetické a mravné vymedzovanie „štatútu“ slovenskej literatúry, ktorá jednou zo svojich moderných línií preniká do filozofického a kresťanského mravného podložia súčasného života a jeho tvorivého a talentovaného nositeľa. Napokon práve v ňom dominujú pôvodné a nadčasové otázky ľudskosti, bytia, pravdy,

⁸ Obert, Viliam: *Na špičke vedeckého, kultúrneho a spoločenského diania*. In: *Život a dielo Petra Libu*. Editor Andrej Červeňák. Nitra: Spolok slovenských spisovateľov. Filozofická fakulta Univerzita Konštantína Filozofa 2001, s. 17–32.

obetavosti a svojbytnosti jednotlivca i spoločenstva vo svete, kde si život, vôľa a rozhodovanie denne žiadajú povinnosť dôkladne a dôstojne uplatňovať aj overovať svojbytnosť a vkladajú hodnotu subjektu do svojho „času“ a do svojho žitého príbehu.

Viera a dôvera, obetavosť a služobnosť čistým ideám podstate bytia a zmyslu života sa vrátili do slovenského kultúrneho priestoru s tvorivým návratom tých osobností, ktoré patrili „do zamlčovanej literatúry“⁹. Zamlčať, nech sú na toto rozhodnutie tie najrozličnejšie príčiny, však nemusí vždy znamenať stratiť, čo si Peter Liba uvedomuje práve tým vzťahovým prepojením literatúry a kultúry, do ktorých ponúka svoje prieniky aj vyznania ako sprievodca, ktorý svoj priestor pôsobenia v spoločnosti pozná a vyrovnal sa s ním tak, že ho nepotrebuje zdôvodňovať. Naopak, chce naň upozorňovať nie pre jeho jestvovanie, ale pre aktuálne, živé a univerzálne hodnoty ducha, osobného života, pre silu odkazov a zmysel vzdorovania, lebo aj paradoxy ľudských dejín sa zo svojej temnoty odvinú a naznačia, čím sme boli, či sme zraniteľní vo svojej nepoučiteľnosti, necitlivosti, ba až krutosti voči jednotlivcovi alebo voči spoločenstvu, do ktorého prirodzene patríme.

Peter Liba svoj zámer reflexívneho prijímania autorského celku i „celostnosti“ umeleckej literatúry v jej myšlienkovvej mnohoznačnosti objasnil, uplatnil a vysvetlil ako svoju metódu na prieniky do literatúry a kultúry takto: *„Aj preto som uprednostnil zamýšľanie sa pred prchavými dojmami, hlbavé čítanie pred povrchným zmyslovým vnímaním, uvažovanie pred informatívnosťou a ponor do osvojovania posolstva pred opisom motívov, látky, predmetnosťou sveta i vnútorného sveta básnika. Nemienim hodnotiť ani súdiť, chcem iba osvetľovať spôsob tvorby a otvárať čítanie básní (...)“*¹⁰.

Napokon, čo viac a žičlivejšie môže ponúknuť i konať literárny vedec v službách slova a ním vytváraného umenia a vedy o ňom.

⁹ Aktualizujem názov knižnej práce Jozefa Melichera *Zamlčovaná literatúra*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa 1995.

¹⁰ Liba, Peter: c. d., 2009, časť *Stálosť v premenách alebo O kráse domova. Nad výberom básní Mikuláša Kasardu*, s. 36.